

Monika Struck-Peregończyk, Iwona Leonowicz-Bukała

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie

Bezbronni ofiary i dzielni bohaterowie: wizerunek osób niepełnosprawnych w polskiej prasie

Zamiast wstępu – stan badań nad wizerunkiem osób niepełnosprawnych w mediach i dyskursie publicznym

W mediach masowych dominują zazwyczaj dwa, skrajnie od siebie różne, wizerunki osób niepełnosprawnych – jako osób potrzebujących pomocy, albo jako bohaterów dokonujących niezwykłych czynów („superkaleka”). Przyjmując perspektywę studiów nad niepełnosprawnością (z ang. *disability studies*), w artykule dokonano jakościowej analizy treści publikacji z polskiej prasy pod kątem sposobu przedstawiania w nich osób niepełnosprawnych.

Mimo że osoby te stanowią 12,2%¹ polskiego społeczeństwa, mniej niż połowa Polaków ma je wśród swoich znajomych lub przyjaciół (CBOS 2007; Ruś 2007: 132)². Osobiste kontakty z osobami niepełnosprawnymi są ważne, ponieważ im są częstsze i bardziej intensywne, tym bardziej pozytywne są postawy (Ostrowska 1997: 83). W przypadku braku kontaktów osobistych, ważnym źródłem wiedzy o osobach niepełnosprawnych stają się środki masowego przekazu (Haller 1999:2).

Na znaczącą rolę mediów w kształtowaniu postaw wobec osób niepełnosprawnych w Polsce zwrócił uwagę już w 1987 r. Aleksander Hulek, który przedstawił na Międzynarodowym Sympozjum Towarzystwa Walki z Kalectwem kilka postulatów dotyczących prezentowania problemów osób niepełnosprawnych przez media (Hulek 1991: 17–22). Stwierdził on m.in., iż „środki masowej komunikacji są potężnym narzędziem decydującym o miejscu osób niepełnosprawnych w społeczeństwie, zwłaszcza w kształtowaniu postaw i społecznym zachowaniu wobec nich osób pełnosprawnych” (Hulek 1991: 17). Potwierdzają to inni badacze, m.in. cytowany tu za Beatą Klimkiewicz badacz dyskursu medialnego, Teun van Dijk, który podkreślał, że „w społeczeństwie, gdzie większość ludzi korzysta ze środków przekazu, aby uzyskać informację i doświadczyć rozrywki, media stają się dominującymi źródłami

---

¹ Dane z Narodowego Spisu Powszechnego 2011, obejmujące osoby niepełnosprawne *prawnie* (mające orzeczenie o niepełnosprawności) oraz niepełnosprawne *tylko biologicznie* czyli nieposiadające orzeczenia, ale deklarujące posiadanie niepełnosprawności (*Ludność...* 2013). Dane zbierane zgodnie z metodologią Eurostatu wskazują, że aż 20,2% mieszkańców Polski zaliczyć można do grona osób niepełnosprawnych (*Stan zdrowia...* 2016: 106).

² 2/5 respondentów (39%).

modeli poznawczych i percepcyjnych. Modele te znajdują się u podstaw naszych wspólnych poglądów, ideologii i strategii zrozumienia” (Klimkiewicz 2003: 39).

W raporcie z 1992 r. dotyczącym badania sposobów przedstawiania osób niepełnosprawnych w środkach masowego przekazu, Colin Barnes wyróżnił następujące typy stereotypów powielanych przez media: prezentowanie osoby z niepełnosprawnością jako godnej pożałowania i żalostnej, przedmiotu przemocy, groźnej i złej, tworzącej nastrój i osobliwość, przedmiotu drwin, najgorszego i jedyne go wroga samej siebie, ciężaru dla społeczeństwa, seksualnie nienormalnej, niezdolnej do pełnego udziału w życiu społeczeństwa (Barnes 1992: 7–18).

Clogston (1990, 1993) opisał pięć modeli przedstawiania osób niepełnosprawnych w mediach. Pierwsze trzy to modele „tradycyjne”, tj. przedstawiające niepełnosprawność jako „tragedię osobistą”: *model patologii społecznej* (osoby niepełnosprawne jako potrzebujące pomocy i wsparcia), *model medyczny* (niepełnosprawność jako choroba lub dysfunkcja), *model „superkaleki”* („tragiczny lecz dzielny”). Dwa pozostałe modele Clogston skategoryzował jako „progresywne”, przedstawiające osoby niepełnosprawne jako aktywnych członków społeczeństwa: *model praw mniejszości/praw obywatelskich* (osoby niepełnosprawne jako mający prawa i mogący ich dochodzić) oraz *model pluralizmu kulturowego* (osoby niepełnosprawne przedstawiane bez podkreślania ich ograniczeń sprawności).

Z kolei Haller (1999, 2000) dodała do ww. modeli jeszcze trzy: *model biznesowy* (udogodnienia dla osób niepełnosprawnych jako zbyt kosztowne), *model prawny* (osoby niepełnosprawne mogą dochodzić swych praw jedynie na drodze sądowej) oraz *model konsumencki* (osoby niepełnosprawne jako konsumenci mogący być źródłem zysku). Przedstawione wyżej modele były punktem odniesienia w wielu późniejszych pracach (Auslander, Gold 1999; Haller, Zhang 2014; Power 2007).

Kwestia wizerunku osób niepełnosprawnych w mediach była często rozpatrywana w kontekście igrzysk paraolimpijskich (Goggin, Newell 2000; Golden 2003; Howe 2008; Peers 2009; Schell, Duncan 1999; Smith, Thomas 2003, 2005). Dominującym sposobem pokazywania niepełnosprawnych sportowców w mediach jest rama „superkaleki” (Hodges, Scullion, Jackson 2015), co często poddawane jest krytyce (McPherson i in. 2016: 661–662).

Przedstawione wyżej badania i analizy dotyczyły jednak przedstawień niepełnosprawności typowych dla określonego kontekstu kulturowego (głównie krajów anglojęzycznych). Polskie analizy dotyczące wizerunku osób niepełnosprawnych w mediach nie są zbyt obszerne i brak w nich tak szeroko zakrojonych prób stworzenia typologii czy modeli. W dostępnych analizach pojawia się wniosek, iż środki masowego przekazu utrwalają stereotyp osoby niepełnosprawnej jako nieszczęśliwej, niesamodzielnej, zależnej od innych, ewentualnie także jako tragicznego bohatera pokonującego przeciwności losu (Ruś 2007: 136–139; Rozmus 2012: 116). W środkach masowego przekazu popularne są tematy wzbudzające emocje czy sensację:

Media rządzone ekonomicznymi kryteriami podnoszenia oglądalności bardziej niż poczuciem misji, nie wykorzystują potencjału do kształtowania postaw. Powielają za to wzbudzające emocje, uproszczone i sensoryjne sposoby naświetlania tematów, które

są w stanie szybko (i najczęściej na krótko) przyciągnąć masowego widza (Rozmus 2012: 117).

Tomasz Sahaj (2013) zwraca uwagę na odpowiedzialność mediów i ważną rolę filmów i seriali telewizyjnych w kształtowaniu postaw wobec osób niepełnosprawnych. Beata Łaciak (2013), która analizowała kwestie społeczne w polskich serialach obyczajowych w latach 1997–2013, poświęciła tematowi związanym z niepełnosprawnością trzy podrozdziały (*Niepełnosprawność dziecka, Niepełnosprawność fizyczna dorosłych, Niepełnosprawność umysłowa*). Wnioski z tej analizy wskazują, że dzieci niepełnosprawne na ogół występują w serialach w charakterze bohaterów trzecioplanowych lub mają role epizodyczne, są na ogół obciążeniem dla rodziców, a ich relacje społeczne ograniczone są do najbliższej rodziny. Problemy, z jakimi się borykają dorośli bohaterowie niepełnosprawni, mają na ogół charakter psychologiczny, zaś o problemach fizjologicznych mówi się tylko w kontekście intensywnej rehabilitacji. Ta kończy się zwykle sukcesem – przewyciężeniem przeciwności, akceptacją stanu niepełnosprawności i pokonaniu własnej słabości (Łaciak 2013: 169–183).

Tematyką obecną w publicznym dyskursie na temat niepełnosprawności jest także sport. Jakub Niedbalski (2015) w swojej analizie dyskursu medialnego dotyczącego tego tematu dowodzi, iż zainteresowanie mediów sportowcami niepełnosprawnymi jest niewielkie, a w przekazach medialnych na ten temat dominują stereotypy i uprzedzenia, nadmierne uwypuklanie ograniczeń sprawności i utrwalanie obrazu osoby niepełnosprawnej jako słabej i zależnej od innych.

Ważną kwestią jest również język, jaki towarzyszy przedstawianiu osób niepełnosprawnych. Wciąż częste jest używanie w przekazach medialnych określeń pejoratywnych czy przestarzałych, takich jak: *inwalida, kaleki, upośledzony*. Niektóre określenia mają spotęgować uczucie litości wobec osób niepełnosprawnych, np. *poszkodowany przez los, przykuty do wózka inwalidzkiego*, lub nadać przekazowi sensacyjny czy emocjonalny ton. W rezultacie, środki masowego przekazu nierzadko utrwalają i upowszechniają pejoratywne określenia osób niepełnosprawnych.

Pojawiły się zatem także pewne inicjatywy mające na celu zmianę tego stanu rzeczy. W 2012 r. Biuro Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania organizowało bezpłatne jednodniowe szkolenia dla dziennikarzy oraz studentów dziennikarstwa „Media Równych Szans”, których celem było uwrażliwienie przedstawicieli mediów na problemy grup dyskryminowanych, m.in. osób niepełnosprawnych³. Amnesty International było organizatorem cyklu seminariów dla dziennikarzy oraz blogerów w ramach projektu „Razem mamy siłę: STOP DYSKRYMINACJI!” w 2015 r., wydało także publikację „Język równościowy”⁴, w której jeden z rozdziałów dotyczy przedstawiania osób niepełnosprawnych w mediach. Inicjatywy tego typu nie są jednak zbyt liczne, a kwestie wizerunku osób niepełnosprawnych są jedną z wielu poruszanych kwestii.

³ <http://www.spoleczenstwoobywatelskie.gov.pl/media-rownych-szans>.

⁴ Dostępna na <https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/J%C4%99zyk-rownosciowy.pdf>.

Pytania o to, czy wizerunek medialny osób niepełnosprawnych w Polsce to wciąż alternatywa *ofiara czy bohater* oraz na ile odzwierciedla to język współczesnych mediów legły u podstaw badań, których wyniki prezentuje niniejszy artykuł. W zamierzeniu auterek na on wzbogacić polski dorobek w zakresie analiz medialnych reprezentacji osób niepełnosprawnych.

Metodologia badania

Podstawy teoretyczne

Celem przeprowadzonego badania była analiza szeroko rozumianego współczesnego wizerunku osób niepełnosprawnych w polskiej prasie internetowej. Zastosowano metodę analizy coraz powszechniejszą w badaniach nad wpływem mediów – tzw. uramowanie (z ang. *framing analysis*), z uwzględnieniem kwestii językowych. *Framing analysis* to adaptowana przez wiele dyscyplin perspektywa badawcza (por. Pluwak 2009; Franczak 2014), która zakłada, że media mówią nam nie tylko o czym, ale i jak mamy myśleć. **Jakościowa analiza treści w perspektywie uramowania** nie dostarcza wiedzy na temat dyskursu czy postrzegania zjawiska przez odbiorców, pozwala jednak wychwycić pewne możliwe wzorce tego postrzegania. **Uramowanie** w tym ujęciu utożsamiane jest z drugim poziomem lub uszczegółowieniem procesu *agenda setting* (tzn. ustanawiania porządku dnia dziennego w mediach, por. McCombs, Ghanem 2001; Palczewski 2011).

Twórcy podejścia analizy ramowania (z ang. *framing analysis*) wprowadzają koncepcję **ramy interpretacyjnej**. Za Markiem Palczewskim, który analizuje definicje proponowane przez licznych badaczy, można podać, iż „rama jest zasadniczą ideą, która pozwala zrozumieć znaczenie wydarzeń, sugerując, o co chodzi w danej kwestii” (Palczewski 2011: 32). Cytowany przez Palczewskiego J.W. Tankard pisze, że rama to „kluczowe pojęcie porządkujące zawartość mediów, które dostarcza kontekst oraz poprzez selekcję, wyeksponowanie, pominięcie i rozszerzenie sugeruje ważność danej sprawy” (Tankard 1991 za: Palczewski 2011: 32).

Ramy to zatem swoiste kategorie, ułatwiające odbiorcom definiowanie istotnych kwestii społecznych w postaci schematów interpretacyjnych (Franczak 2014: 137). Schematy te zawarte są w przekazach medialnych – z punktu widzenia nauk o mediach określa się je zatem mianem ram medialnych (z ang. *media frames*) – i opierają się na **wyjaskrawieniu i selekcji elementów postrzeganej rzeczywistości** (Franczak 2014: 137–138). Jak pisał R.M. Entman, ramy są widoczne dzięki obecności lub braku pewnych słów kluczowych, utartych zwrotów, stereotypowych wyobrażeń, źródeł informacji i zdań, które dostarczają tematycznego wzmocnienia zbiorom faktów lub sądów (Entman 1993).

Wychwytywanie ram utożsamiamy zatem z procedurą badawczą, polegającą na identyfikacji wyjaskrawionych oraz wyselekcjonowanych przez dziennikarzy elementów rzeczywistości oraz ich interpretacji. Idąc dalej za Palczewskim, trzeba wspomnieć, iż Tankard wyróżnił 11 tzw. mechanizmów, pozwalających wyróżnić ramy interpretacyjne. Należą do nich w przypadku analiz medioznawczych: „nagłówki (*headlines*), podtytuły, zdjęcia, podpisy pod nimi, selekcja cytatów, selekcja źródeł, lidy, logo, dane statystyczne, plansze, paragrafy i konkluzje” (za: Palczewski

2011: 33). Istotnym elementem ramy jest język – w ujęciu językoznawczym bowiem pojęcie ramy może być wyczerpane przez środki językowe. Jak pisze Tokarski (2006: 38):

(...) rama to swoiste dla danego języka środki leksykalne i gramatyczne z przypisanymi im sensami, używane w odniesieniu do konkretnego zdarzenia, rzeczy czy jej właściwości. Ramę może zatem tworzyć konkretne wypowiedzenie, ale również – przynajmniej na wstępnym etapie interpretacji – pojedyncze słowo jako element systemu leksykalnego Tokarski (2006: 38).

Istnieją dwie zasadnicze metody konceptualizacji ram interpretacyjnych w rozumieniu kategorii analitycznych – jest to metoda dedukcyjna oraz indukcyjna. Ta pierwsza „polega na wcześniejszej, apriorycznej definicji i operacjonalizacji ramy, która następnie zostaje skonfrontowana z analizowanymi newsami” (Palczewski 2011: 33). Procedura badawcza opiera się zatem na porównaniu cech ramy założonych przez badacza *a priori* z tymi, które da się zaobserwować w tekście. Metoda indukcyjna polega z kolei na działaniu odwrotnym – analizie zebranego materiału, porównywaniu atrybutów badanych materiałów, co ma doprowadzić do sformułowania ugruntowanych w materiale badawczym ram interpretacyjnych, opartych na cechach wspólnych tych materiałów (Palczewski 2011: 33). W niniejszym badaniu zastosowano metodę dedukcyjną, przyjmując w punkcie wyjścia dwie dość pojemne ramy interpretacyjne, omówione w dalszej części artykułu.

Dodatkowo za cytowanym autorem należy stwierdzić istnienie dwóch typów ram: ramy związanej z konkretnymi tematami (*issue-specific frame*) – jak w przypadku analizy wizerunku osób niepełnosprawnych – oraz ramy rodzajowej (*generic frame*), odnoszącej się do pewnych schematów przyjętych przez dziennikarzy w relacjonowaniu różnorodnych spraw; przykładem tego typu ram są np. bardzo częsta rama konfliktu, w którą ujmowane są najprzeróżniejsze tematy (por. Palczewski 2011).

Zatem, bezpośrednim przedmiotem badania podjętego na potrzeby niniejszego tekstu, były schematy – ramy interpretacyjne, jakie wyłaniają się z tekstów w wybranych tytułach prasowych, a dotyczą wizerunku osób niepełnosprawnych.

Tezy

Przystępując do badania, przyjęliśmy pewne tezy. W zakresie języka, podstawowe założenia dotyczą kwestii stosowania lub nie przez dziennikarzy – autorów analizowanych tekstów – określeń odnoszących się do osób niepełnosprawnych (takich jak **niepełnosprawność**, **niepełnosprawny/a/i**, **kaleka/i**, **inwalida/ka/zi**, **upośledzony/a/i**, **ułomny/a/i**, **niesłyszący/a**, **głuchy/a/si**, **niewidomy/a/i**, **ślepy/a/i** oraz **niemowa/y**⁵). Słowa te były słowami kluczowymi, dzięki którym wyszukiwano w archiwach prasy online teksty do analizy. Ich wybór nie pozostaje zapewne bez wpływu na zgromadzony do analizy korpus badawczy, niemniej

⁵ Wybór słów o zabarwieniu pejoratywnym (*kaleka*, *ułomny*, *ślepy* itd.) wynikał z chęci sprawdzenia, czy są one wciąż używane.

w przypadku analizy treści pochodzących z sieci, nie ma innej możliwości niż przeszukiwanie archiwów za pomocą słów kluczowych.

Drugie założenie dotyczy ram interpretacyjnych, jakie spodziewano się odnaleźć w tekstach. Jak wspomniano, ramy stworzono metodą dedukcyjną – zakładając ich istnienie w oparciu o dotychczasową obserwację oraz analizę literatury, opartą także o inne badania. Ich analiza doprowadziła do konstatacji, iż osoby niepełnosprawne w mediach są przedstawiane zasadniczo na dwa, różne od siebie, sposoby – albo jako osoby nieradzące sobie w życiu, potrzebujące pomocy, albo jako tragiczni bohaterowie dokonujący niezwykłych czynów (Mitchell 1989: 18–23; Ross 2003: 134; Ruś 2007: 135–140). Stąd też założenie, że w analizowanych mediach dominują wciąż dwa skrajne obrazy–ramy niepełnosprawnych: są to rama *ofiary* oraz rama *bohatera*.

Rama OFIARY nawiązuje do medycznego modelu rozumienia niepełnosprawności⁶, przedstawia osobę niepełnosprawną jako chorą, cierpiącą, bezbronną⁷, potrzebującą i wymagającą pomocy. Jak ujął to Barnes (1992), osoby niepełnosprawne są przedstawiane jako „godne pożałowania i żałosne”. Przekazy wykorzystujące tę ramę często zawierają w sobie element prośby o pomoc dla bohaterów tekstu lub osób o podobnym typie niepełnosprawności. W warstwie językowej często używane są zwroty podkreślające bezradność i zależność osób niepełnosprawnych, ujmuje niepełnosprawność jako tragedię osobistą (*cierpiący na..., zmagający się z..., borykający się z..., przykuty do wózka/łóżka*), pojawiają się też niejednokrotnie określenia pejoratywne typu *kaleka, upośledzony, ułomny*.

Ramę ofiary identyfikowano w oparciu o cztery wskaźniki – odpowiedzi twierdzące na pytania: 1) Czy tekst przedstawia osobę niepełnosprawną jako chorą, cierpiącą, bierną, wymagającą pomocy? 2) Czy osoba niepełnosprawna jest przedstawiona jako obiekt przemocy lub osoba poszkodowana przez system lub innych ludzi w związku ze swoją niepełnosprawnością? 3) Czy tekst zawiera apel o pomoc dla bohatera relacji lub osób mających podobne cechy? 4) Czy w tekście używane są zwroty podkreślające bezradność i zależność osób niepełnosprawnych, ich cierpienie, lub czy pojawiają się określenia pejoratywne użyte w celu uwypuklenia tragiczności losu bohatera tekstu?

---

⁶ Model medyczny to jeden z najbardziej rozpowszechnionych – obok modelu społecznego – model rozumienia niepełnosprawności. W modelu medycznym niepełnosprawność jest traktowana jako cecha negatywna, osobista tragedia jednostki, niedobór, nienormalność, odchylenie od normy. Pomoc osobie niepełnosprawnej polega na dostosowaniu jej do owej „normy” dzięki interwencji specjalistów – lekarzy, terapeutów, rehabilitantów. Zadaniem osoby niepełnosprawnej jest przyjęcie roli pacjenta/klienta. Model ten zakłada, że gdy osoba niepełnosprawna zostanie wyleczona, powróci do „normy”, wszystkie jej problemy znikną. Z kolei model społeczny ukazuje niepełnosprawność jako wynik interakcji osoby niepełnosprawnej ze społeczeństwem, powstaje wskutek przeszkód i barier (społecznych, ekonomicznych, fizycznych) doświadczanych przez osoby z niepełnosprawnością (Barnes i Mercer, 2008: 20–21).

⁷ Barnes wyróżnił jeszcze inny sposób stereotypowego przedstawiania osób niepełnosprawnych w mediach: jako obiektu przemocy, co pogłębia obraz osób niepełnosprawnych jako bezbronych i zależnych (Barnes 1992: 10).

W opozycji do ofiary sytuuje się rama bohatera. Zakłada ona przedstawienie osoby niepełnosprawnej jako obdarzonej niezwyklejmi umiejętnościami (tzw. superkaleka – z ang. *super cripple* – Barnes 1991: 47) lub też osiagającej, „pomimo” swojej niepełnosprawności, coś, co w świecie „sprawnych” byłoby uznane za normalne (np. założenie rodziny, podjęcie pracy) (Clogston 1992). Osoby niepełnosprawne w tym ujęciu są przedstawiane jako wygrywające walkę z losem, szlachetne i dzielne. Takie przedstawienie niepełnosprawności wzrusza i ocala wiarę w „sprawiedliwy świat”⁸. Towarzyszy mu często użycie czasowników typu: *pokonywać/przełamywać, walczyć, wygrywać*, przymiotników podkreślających niezwykłość (*fenomenalny, niesamowity, szokujący*).

Ramę bohatera identyfikowano w badaniu w oparciu o odpowiedzi na pytania: 1) Czy osoba niepełnosprawna jest przedstawiona jako osoba osiagająca coś niezwykłego dla przeciętnego odbiorcy, odznaczająca się unikatowymi cechami? 2) Czy tekst przedstawia osobę niepełnosprawną jako osiagającą coś, co wydaje się być standardem w świecie osób pełnosprawnych „pomimo” swojej niepełnosprawności? 3) Czy tekst ukazuje problemy wynikające z niepełnosprawności lub przeciwności losu, które udało się zniwelować bohaterowi tekstu? 4) Czy w tekście użyte są wyrażenia podkreślające „przełamywanie” ograniczeń sprawności i „wygrywanie z losem” oraz niezwykłość osiągnięć?

Mogłoby się wydawać, iż druga z ram jest o wiele bardziej pozytywnym sposobem ujmowania kwestii związanych z osobami niepełnosprawnymi. Jest to jednak pozorne – taki sposób przedstawiania osób niepełnosprawnych sugeruje bowiem, iż wszystkie one muszą zrobić coś niezwykłego, by stać się akceptowane przez innych – a jeśli mają jakieś problemy, to znaczy, że nie starają się wystarczająco mocno (takie podejście może też skutkować odmową lub ograniczeniem wsparcia – por. Barnes 1992: 13). Nawiązuje to także do medycznego modelu niepełnosprawności – niepełnosprawność jest cechą, którą trzeba przełamać, „wyleczyć”, by osiągnąć sukces i szczęście. Ten sposób ujmowania niepełnosprawności jest szczególnie często wykorzystywany w tekstach, także reklamowych, dotyczących sportu osób niepełnosprawnych⁹ (McPherson i in. 2016: 661), można go spotkać również w tekstach mających cel charytatywny (Barnes 1992: 13).

W ramach zrealizowanej procedury badawczej przyjęto, wzorem Marka Palczewskiego (2011), iż dana rama interpretacyjna występuje w tekście wówczas, jeśli na dwa z czterech pytań odpowiedź jest twierdząca¹⁰. Ta metoda nie tylko po-

---

⁸ Koncepcja „sprawiedliwego świata” M.J. Lenera zakłada istnienie potrzeby wiary w sprawiedliwość i ład na świecie, co powoduje oczekiwanie rekompensaty za krzywdy czy niesprawiedliwość – w tym przypadku, niepełnosprawność byłaby rekompensowana jakimiś niezwyklejmi zdolnościami, np. brak możliwości widzenia – talentem muzycznym (Błęszyńska 2001: 89).

⁹ Hasło promujące Igrzyska Paraolimpijskie w Londynie w 2012 r. to „Meet the superhumans” (Poznajcie superludzi).

¹⁰ Często zdarzało się, że przypisanie wiadomości do jednej z tych dwóch ram w sposób jednoznaczny nie było możliwe (odpowiedź twierdząca tylko na jedno z czterech pytań lub na żadne). Artykuł nie był w takim przypadku przypisany do żadnej z tych dwóch ram lub próbowano go przypisać do innej ramy.

zwala na powtórzenie procedury w przyszłych badaniach lub badaniach opartych o inne źródła oraz porównywanie wyników, ale też daje podstawy do porównań ilościowych w obrębie analizowanego korpusu badawczego. Jest to również interesująca podstawa pod wnioski z analizy jakościowej.

Materiał źródłowy

Badanie przeprowadzono na początku lipca 2017 r. na materiałach prasowych, opublikowanych w portalach Wyborcza.pl oraz Fakt24.pl w okresie od 1 do 30 czerwca 2017 r. Obydwa analizowane portale to serwisy online największych polskich drukowanych tytułów prasowych. W oparciu o deklaracje wydawców, przyjęto, że materiał opublikowany w portalu to materiał, który ukazał się także drukiem.

Tabloidowy „Fakt” oraz opiniotwórcza „Gazeta Wyborcza” (w skrócie „GW”) to ogólnopolskie dzienniki zajmujące dwa pierwsze miejsca w rankingu czytelnictwa w swojej kategorii przygotowanym przez Polskie Badania Czytelnictwa za okres listopad 2016 – kwiecień 2017. „Fakt” miał w tym czasie 7,8% udziału w rynku dzienników, „GW” – 6,2% (<http://www.pbc.pl/rynek-prasowy/raporty-pbc/dzienniki/>).

Poza tym, że są to największe tytuły na rynku dzienników, prezentują odmienny typ prasy oraz odmienny typ czytelnika. „Fakt” jest tabloidem, należącym do koncernu Axel Springer SE, wzorowanym na niemieckim „Bildzie”. Jest to pismo opierające się na sensacyjnych materiałach, nastawione na masowego i niewymagającego czytelnika, operujące emocjami i charakterystyczną oprawą wizualną. Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich nagradzało „Fakt” tytułem Hiena Roku, przyznawanym za nierzetelność i łamanie zasad etyki dziennikarskiej. Także Rada Etyki Mediów krytykowała tytuł za nadużycia, był on także pozywany przed sądy, m.in. za naruszanie dóbr osobistych znanych osób.

Z kolei „GW”, należąca do koncernu AGRORA S.A., to dziennik opiniotwórczy, o charakterze społeczno-politycznym, z tradycjami intelektualnymi, skierowany do odbiorcy o szerszych horyzontach. Posiada liczne dodatki tematyczne, z których materiały również umieszczane są na stronie internetowej Wyborcza.pl.

W tym miejscu warto zaznaczyć, iż nie były dla nas istotne w jakimkolwiek względzie światopoglądowe linie redakcyjne obu tytułów (te mogłyby teoretycznie również wpłynąć na powielane ramy – jest to z pewnością pole do bardziej pogłębionych badań).

Wybór dwóch tak odmiennych tytułów prasowych wynikał z założenia, iż będą się one różnić jeśli chodzi o sposób pisania o niepełnosprawności i narzucane ramy interpretacyjne. Zakładałyśmy, że w tekstach szukającego sensacji „Faktu” częściej narzucane będą ramy ofiary i bohatera, co podkreślać będzie wyrazisty język publikacji, „GW” z kolei będzie prezentować teksty bardziej wyważone i neutralne i rzadziej próbować narzucić czytelnikowi ww. ramy interpretacyjne.

W sumie na portalu Wyborcza.pl za pomocą słów kluczy z wykorzystaniem ograniczenia zakresu czasowego wyszukano 60 materiałów prasowych, z czego do analizy zakwalifikowano 34 materiały pochodzące z „GW” oraz jej dodatków. Na portalu Fakt24.pl wyszukano 62 teksty, zaś po weryfikacji przeanalizowano 45. Materiałami odrzuconymi z analizy jakościowej były teksty informacyjne, w których

osoby niepełnosprawne pojawiły się na marginesie tematyki w kontekście udogodnień, np. komunikacyjnych, lub użyto słów typu „głuchy” czy „ślepy” w wyrażeniach niemających związku z osobami niepełnosprawnymi (np. *głuchy pies*).

Wyniki analizy ilościowej

Łącznie w badaniu przeanalizowano 79 tekstów – 34 z „GW” i 45 z „Faktu”. W nieco ponad połowie analizowanych tekstów (40) odnaleziono zakładane ramy – ofiary (w sumie 32 przypadki) i bohatera (w sumie 8 przypadków).

Co zaskakujące, obie ramy – bohatera i ofiary – wystąpiły w analizowanych tekstach niemal równie często, nie w sensie liczebności, ale proporcji do wszystkich analizowanych tekstów z danego tytułu. Rama bohatera wystąpiła w 4 tekstach z „Faktu” i 4 z „GW”, zaś rama ofiary narzucona była w tekstach „Faktu” 18 razy (z czego 7 dotyczyło dzieci), zaś w „GW” – 14 (z czego 5 dotyczyło dzieci). Mimo to, tym, co daje się zauważyć w trakcie analizy, jest wyraźnie silniejsze zróżnicowanie wewnętrzne ram w „GW”. Przejawia się to w tym, iż w jednym z tekstów tego tytułu obecna jest zarówno rama bohatera, jak i ofiary (rama mieszana), dodatkowo w tekstach „GW” częściej wystąpiły elementy innych ram, opisywanych w literaturze przedmiotu, do czego wracamy w końcowej części analizy jakościowej.

Teksty w obu analizowanych tytułach są równie często uramowane w kierunku bohatera lub ofiary (połowa tekstów z każdego korpusu badawczego). Analizując stopień nasycenia ramami, w przypadku „bohatera” wysycenie w „Fakcie” było większe – 3 na 4 teksty miały więcej niż 2 odpowiedzi twierdzące na zadane pytania wskaźnikowe. W „GW” 3 teksty miały jedynie 2 wskazania. Co do ramy ofiary sytuacja jest podobna – w „Fakcie” najczęściej teksty spełniały 3 na 4 kryteria uramowania, w „GW” było to nieco bardziej zróżnicowane (szczegółowe dane zaprezentowano w tabeli 1).

Tabela 1. Stopień nasycenia ramą bohatera i ofiary w analizowanych tekstach prasowych

Rama	Liczba wskaźników pozytywnych w ramie	Fakt	GW
Bohatera	4/4	1	0
	3/4	2	1
	2/4	1	3
Ofiary	4/4	0	1
	3/4	14	6
	2/4	4	6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników przeprowadzonej analizy.

Analizując charakter wskaźników decydujących o występowaniu lub nie określonej ramy, można zauważyć, że jedno z pytań dotyczących ramy ofiary miało znaczenie znikome dla wyniku analizy – było to pytanie 3 – o występowaniu w tekście apelu o pomoc dla bohatera relacji lub osób mających podobne cechy (szczegółowy rozkład odpowiedzi zaprezentowano w tabeli 2).

Tabela 2. Częstotliwość pozytywnych odpowiedzi na pytania wskaźnikowe w „Fakcie” i „Gazecie Wyborczej”.

Rama	Numer pytania wskaźnikowego	Fakt	GW
Bohatera	Pyt. 1	1	2
	Pyt. 2	3	2
	Pyt. 3	4	1
	Pyt. 4	4	4
Ofiary	Pyt. 1	18	13
	Pyt. 2	15	11
	Pyt. 3	2	1
	Pyt. 4	18	11

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników przeprowadzonej analizy.

Wyniki analizy jakościowej

Szczegółowa analiza elementów ram przynosi ciekawe rezultaty. Jak wspomniano, ramowaniu informacji towarzyszy użycie odpowiedniego języka. W przypadku stosowania ramy ofiary, w tekście używane są zwroty podkreślające bezradność i zależność osób niepełnosprawnych, tragiczność ich losu, pojawiają się również określenia pejoratywne. W analizowanych artykułach sklasyfikowanych jako przykłady użycia ramy ofiary, pochodzących zarówno z „Faktu”, jak i z „GW”, można odnaleźć m.in. emocjonalne przymiotniki opisujące chorobę (*postępująca, potworna, podstępna i śmiertelna* – „Fakt”), wyrażenia podkreślające cierpienie (*cierpi na porażenie mózgowe, cierpiący na autyzm, przykuty do łóżka, przykuty do wózka inwalidzkiego, przywiązana do łóżka* – „Fakt”, *rozdzierająco wykrzykuje, wije się nieomal w paroksyzmach ataku epileptycznego, krzyż do niesienia, dziecko gorszego Boga* – „GW”), określenia bezradności i zależności (*bezsilny, potrzebował pomocy ze strony innych, zależna od swoich bliskich* – „Fakt”). Pojawiały się także inne emocjonalne zwroty i wyrażenia mające podkreślić tragiczność losu bohaterów tekstów (*gehenna, zdana sama na siebie, żyje jedynie ze swojej renty* – „Fakt”, *„smutny, samotny świat inwalidy”, stałem się nietykalny* – „GW”).

Skłonność do użycia emocjonalnego tonu wypowiedzi odnaleźć można szczególnie w „Fakcie”, np. poprzez uwypuklenie kontrastu między „bezbronną, biedną osobą niepełnosprawną” a innymi ludźmi, przedstawionymi jako bezduszni i okrutni. Znajdziemy więc opis konfliktu pomiędzy rodziną niepełnosprawnej nastolatki a sąsiadką (*wredną i złośliwą*), przez którą najpierw *kurze odchody oblepiały koła wózka inwalidzkiego* dziewczynki, a potem rodzina została zmuszona do wchodzenia i wychodzenia przez okno¹¹, opis okrutnego mordercy, który pozbawił życia *przykutego do łóżka* starszego człowieka, który został opisany jako *niepełnosprawny*,

¹¹ „Musieli wychodzić z niepełnosprawną oknem. Jest wyrok sądu”, <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/przelewice-woj-zachodniopomorskie-niepelnospawna-wychodzila-oknem-jest-wyrok-sadu/jrs2ddq>.

*bezbronny, ale uczciwy i szanowany*¹², sprawa *bezdusznych urzędników, biurokratów żerujących na cudzej krzywdzie*, którzy nakazali eksmisję ojca z dwójką *niepełnosprawnych, niedawno osieroconych braci* (jeden z nich *cierpiący na autyzm*) do innego lokalu opisywanego jako *zaszczurzony strych, siedlisko szczurów, szczurza nora*¹³. Wiele tytułów artykułów z „Faktu” ma emocjonalny charakter, np. *Lekarze skrzywdzili niepełnosprawną dziewczynkę*¹⁴, *Opiekunka wyłudziła mieszkanie od niepełnosprawnego?*, *Gehenna matki chorego dziecka. Musiała włamać się do swojego mieszkania*¹⁵, *Miała pomóc niepełnosprawnej, a ją okradła*¹⁶, *Makabra. Psy zagryzły niepełnosprawnego mężczyznę*¹⁷. Kilka artykułów z „Fakcie” bazowało na publikacjach znanych brytyjskich tabloidów – „The Sun” i „Daily Mail”, nie dziwi więc sensacyjny ton publikacji. W „GW” teksty miały charakter autorski.

Wiadomości, które zostały przedstawione w ramie ofiary, dotyczyły m.in. przypadków przemocy wobec osób niepełnosprawnych („Fakt”, 7 tekstów, „GW”, 2 teksty), „nieczułego” systemu (służba zdrowia, pomoc społeczna, urzędnicy – „Fakt”, 4 teksty, „GW”, 1 tekst), dobroczynności („Fakt” 2 teksty, „GW”, 1 tekst), oszustwa, którego ofiarą była osoba niepełnosprawna („Fakt”, 2 teksty), wypadek, którego ofiarą była osoba niepełnosprawna albo który był przyczyną niepełnosprawności („Fakt”, 2 teksty) oraz kwestia ustawodawstwa antyaborcyjnego („GW”, 2 teksty).

W analizowanych tekstach można również znaleźć pejoratywne lub przestarzałe określenia osób niepełnosprawnych: *kaleka, niepełnosprawny* (jako rzeczownik), *upośledzony, inwalida*. Niektóre z nich użyte zostały w celu uwypuklenia tragiczności losu bohatera tekstu, np. w tytułach artykułów z „Faktu”: *Policjant zignorował błagania 22-latki. Przez niego jest kaleką*¹⁸, *Podpalił inwalidę, bo nie oddał mu zegarka*¹⁹, *11-letnia, upośledzona dziewczynka zgwałcona przez kolegów ze*

¹² „Narodowiec mordował emerytów. Szokujące szczegóły zbrodni”, <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/wroclaw/morderca-staruszkow-z-legnicy-narodowiec-mordowal-wrogow-polski/b20q3dt>. Znamienne jest użycie spójnika *ale* do oddzielenia przymiotników *niepełnosprawny i bezbronny* od *uczciwy i szanowany*, tak jakby zestawienie tych cech nie było oczywiste.

¹³ „Eksmitują sieroty na zaszcurzony strych!”, <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/gorowo-ilaweckie-eksmisja-rodziny-jana-nycza/d2lllp9>.

¹⁴ <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/lekarze-skrzywdzili-niepelnosprawna-dziewczynke/h24t362>].

¹⁵ <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/gehenna-matki-chorego-dziecka-musiala-wlamac-sie-do-swojego-mieszkania/7py57vb>. Artykuł bazował na reportażu z TVN Uwaga, był niemal wiernym zapisem jego fragmentu – jednak w oryginale użyto wyrażenia „syn został niepełnosprawny w wyniku błędu medycznego”, podczas gdy w „Fakcie” zamieniono je na „syn został kaleką”.

¹⁶ <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/organizatorka-akcji-charytatywnej-zatrzymala-czesc-darow/wmnp4ep>.

¹⁷ <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/pomilowo-zachodniopomorskie-psy-zagryzly-niepelnosprawnego-64-latka/blw0695>.

¹⁸ <http://www.fakt.pl/wydarzenia/swiat/grimsby-policjant-zignorowal-prosbe-o-interwencje-ofiara-omal-nie-zginela/c1dfxql>.

¹⁹ <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/wroclaw/glogow-podpalil-bezdomnego-inwalide-bo-nie-oddal-mu-zegarka/whlwp0e>.

szkoły²⁰, inne – jak np. *inwalida I grupy* (użyte i w „Fakcie”, i w „Gazecie Wyborczej”) zostało zapewne użyte z braku wiedzy o zmianach w systemie orzekania o niepełnosprawności, które weszły w życie 20 lat temu²¹. Określenia typu *ślepy* i *głuchy* były często używane w przenośni lub jako część wyrażen idiomatycznych (*ślepy byłby fachowcem, ślepa kuchnia*), *głuchy* jako nierozumiejący, co się do niego mówi (*Czy jest pani głucha?*), *głuchy na coś* (prośby, argumenty), *głuchy* jako nieodpowiadający (*telefon pozostaje głuchy*).

Jeśli chodzi o ramę bohatera, w tekstach stosowane są zazwyczaj wyrażenia podkreślające „przełamywanie” niepełnosprawności i „wygrywanie z losem”. Takie wyrażenia obecne były także w analizowanych tekstach: podkreślały pokonywane bariery (*mimo słabszego stanu zdrowia, mimo emerytury i przebytej choroby, walka o zdrowie i prawidłowy rozwój, nieustanna rehabilitacja* – „Fakt”). Podkreślana jest też aktywność tych osób, np. Sary z zespołem Ehlersa-Danlosa, która *uświadomiła sobie, że choroba czyni z niej kogoś niepowtarzalnego i chce zmienić nastawienie branży modowej do takich osób jak ona i złamać standardy społeczeństwa dotyczące tego, co jest uznawane za perfekcyjne*²² lub 38-letniej sparaliżowanej Angielki, która chce zwiększyć poziom świadomości społeczeństwa na temat wrodzonej wady naczyń krwionośnych w mózgu²³ (oba teksty z „Faktu” i oba oparte na brytyjskich tabloidach). W niektórych tekstach podkreślana jest niezwykłość czynów osoby niepełnosprawnej, np. udział 9-latkę w triathlonie, „pomimo”, że urodziła się z porażeniem mózgowym (*Paulinka stała się prawdziwą bohaterką, emocjonalny tytuł artykułu w „Fakcie”: Niepełnosprawna 9-latka zrobiła coś niezwykłego! Pomógł tata chrzestny*²⁴) czy historia malarza bez prawej ręki, który studiował na Yale i został pionierem op-artu (*Pogodziłem się, że będę kaleką do końca życia, ale chciałem mieć takie zdolności jak oni*²⁵). Walka osób niepełnosprawnych z losem może stać się wzorem do naśladowania, jak w przypadku *niewidomego ulicznego muzyka, który stał się inspiracją dla współczesnych kompozytorów*²⁶ – „GW”. Warto zauważyć, iż w „GW”, w odróżnieniu od „Faktu”, emocje nie były środkiem retoryki dziennikarskiej w tytułach publikacji.

---

²⁰ <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/11-letnia-uposledzona-dziewczynka-zgwalcona-przez-kolegow-ze-szkoly/y08by6j>.

²¹ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2011 r. nr 127, poz. 721 ze zm.).

²² „Straszna choroba Sary. Czeka ją kalectwo?”, <http://www.fakt.pl/wydarzenia/swiat/sra-geurts-przez-zespol-ehlersa-danlosa-wyglada-jak-staruszka/qrrd2q2>.

²³ „Przez orgazm jest sparaliżowana”, <http://www.fakt.pl/wydarzenia/swiat/anglia-lucinda-allen-jest-sparalizowana-przez-orgazm/l70sbl0>.

²⁴ <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/trojmiasto/9-letnia-paulina-wystartowala-w-triathlonie-razem-z-wujkiem/x127eds>.

²⁵ „Julian Stańczak, pionier op-artu. Profesor bez świadectwa z podstawówki”, <http://wyborcza.pl/7,75410,21940297,julian-stanczak-pionier-op-artu-profesor-bez-swiaectwa-z.html>.

²⁶ „Festiwal Sacrum Profanum intryguje tegorocznym programem. To zaproszenie do strefy dyskomfortu”, <http://wyborcza.pl/7,113768,22027022,festiwal-sacrum-profanum-intryguje-tegorocznym-programem-to.html>.

Teksty, które zostały przedstawione w ramie bohatera, to głównie sylwetki „niezwykłych” osób niepełnosprawnych („Fakt” – 4 teksty, w tym jeden połączony z apelem o pomoc, „GW” – 1 tekst), sportu („GW” – 1 tekst) i kultury i sztuki („GW” – 1 tekst).

Co już sygnalizowano, w blisko połowie analizowanych tekstów nie występowała żadna z zakładanych ram (bohatera lub ofiary), podjęto więc próbę stwierdzenia, czy można odnaleźć w nich elementy innych ram interpretacyjnych (np. wcześniej opisanych modeli wprowadzonych przez Clogstona i Haller oraz typologii Barnes’a).

W 6 tekstach (5 z „GW”) można doszukać się elementów *modelu praw mniejszości* – w 4 z tych tekstów niepełnosprawność była wymieniana w kontekście praw mniejszości i organizacji Parady Równości, o prawach tych mówiły osoby pełnosprawne. W 6 tekstach (3 z „GW”, 3 z „Faktu”) osoba niepełnosprawna przedstawiona jest jako *zagrożenie* – niepełnosprawni chłopcy jako sprawcy gwałtu²⁷, matka w depresji podejrzana o zabójstwo dzieci²⁸, staruszka poruszająca się na wózku, która o mało nie spowodowała wypadku lotniczego²⁹. Co ważne, w 7 tekstach (4 z „Faktu”, 3 z „GW”) można znaleźć przykłady *modelu pluralizmu kulturowego* – niepełnosprawni bohaterowie tekstu zostali przedstawieni bez podkreślania ich ograniczeń sprawności³⁰. Wśród nich był też tekst zawierający prośbę o wsparcie finansowe³¹, który jednak nie epatował smutnymi historiami o trudnym losie

---

²⁷ „Gorzów: seks w szkole specjalnej. Kurator kontroluje, prokurator jeszcze czeka”, <http://gorzow.wyborcza.pl/gorzow/7,36844,21961100,gorzow-seks-w-szkole-specjalnej-kurator-kontroluje-prokurator.html>; „Seks w szkole specjalnej. Co się stało w Gorzowie Wielkopolskim”, <http://wyborcza.pl/7,75398,21976135,seks-w-szkole-specjalnej-co-sie-stalo-w-gorzowie-wielkopolskim.html>; „Gimnazjalista zgwałcił młodszą koleżankę? Skandal w Gorzowie Wlkp”, <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/gorzow-wielkopolski-uczennica-szkoly-specjalnej-zgwalcona-na-przerwie/yspn254>; „11-letnia, upośledzona dziewczynka zgwałcona przez kolegów ze szkoły”, <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/11-letnia-uposledzona-dziewczynka-zgwalcona-przez-kolegow-ze-szkoly/y08by6j>.

²⁸ „Matka podejrzana o zabójstwo dwójki dzieci całkowicie niepoczytalna, w głębokiej depresji”, <http://kielce.wyborcza.pl/kielce/7,47262,21939133,pilne-podejrzana-o-zabojstwo-dwojki-dzieci-calkowicie-niepoczytalna.html>.

²⁹ „Samolot mógł rozbić się przez staruszkę. Co zrobiła?”, <http://www.fakt.pl/wydarzenia/swiat/staruszka-wrzucila-do-turbiny-samolotu-monety-na-szczescie/ckmzjgn>.

³⁰ „Maciej Lepiato najlepszy w Berlinie. Największe wyzwanie przed nim”, <http://wyborcza.pl/AkcjeSpecjalne/7,157709,21987217,maciej-lepiato-najlepszy-w-berlinie-najwiesze-wyzwanie-przed.html>; „Maciej Lepiato mistrzem Polski niepełnosprawnych”, <http://wyborcza.pl/AkcjeSpecjalne/7,157709,22016142,maciej-lepiato-mistrzem-polski-niepelnosprawnych.html>; „Niewidomy wypadł z okna w ośrodku rehabilitacyjnym”, <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/krakow/muszyna-niewidomy-wypadl-z-okna-w-osrodku-rehabilitacyjnym/gkeg53e>; „Helmut Kohl nie żyje”, <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polityka/helmut-kohl-nie-zyje/7fvhxjr>.

³¹ „Piknik rodzinny w Laskach. Wesprzyj niewidome dzieci!”, <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/warszawa/warszawa-i-charytatywny-rodzinny-piknik-w-laskach/gg451wx>.

niewidomych dzieci, tekst o wolontariuszach, którzy jeżdżą z osobami niewidomymi na tandemach³² oraz tekst o tym, jak traktować paraolimpijczyków³³.

Podsumowanie

Przedstawiona analiza materiałów prasowych na temat osób niepełnosprawnych i niepełnosprawności pozwala wysnuć kilka wniosków. Po pierwsze, prawdziwa okazała się teza o dominacji w przekazie dwóch ram – *ofiary* i *bohatera*, przy czym rama ofiary wydaje się częściej stosowanym schematem interpretacyjnym, narzucanym odbiorcom przez dziennikarzy obu gazet. Wydaje się, że oprócz charakterystyki obu tytułów, specyfiki uprawianego w nich dziennikarstwa, o narzucaniu bądź nie określonych ram lub o wysyceniu np. emocjonalnym językiem może mieć osoba piszącego. W przypadku „Faktu” dało się zauważyć nieco bardziej charakterystyczny styl pisania zwłaszcza u jednego z dziennikarzy.

Po drugie, analiza prowadzi do konstatacji, że pomimo wieloletnich zabiegów środowisk związanych z osobami niepełnosprawnymi, a także środowisk dziennikarskich, nie udało się upowszechnić zasad pisania o niepełnosprawności jako o czymś normalnym, jednym z elementów życia części społeczeństwa, nie zaś jako o swego rodzaju stygmacie, naznaczeniu, czyniącym z niepełnosprawnego kogoś wyjątkowego – jak się okazuje w dość negatywnym rozumieniu tego słowa. Mimo że teksty w prasie opiniotwórczej bywają bardziej poprawne i wyważone, mniej emocjonalne, a niektóre nawet stanowią modelowy przykład pisania o niepełnosprawnych, wciąż dominują wzorce negatywne.

Jak wskazywano podczas szkolenia dla dziennikarzy, przeprowadzonego w ramach projektu Dziennikarska Szkoła Nadziei w Czernihowie (7–14.09.2012 r.), „ukazywanie osób niepełnosprawnych jest bardzo trudnym zadaniem i nie ma gotowego schematu, który wskazywałby, jak robić to dobrze” („Prasa dla niepełnosprawnych...” 2012). Zasadne wydaje się więc prowadzenie większej liczby inicjatyw, mających na celu pomoc dziennikarzom w dostrzeżeniu różnicy między niepełnosprawnością jako cechą człowieka, która może mieć związek z opisywaną w tekście dziennikarskim sytuacją, a niepełnosprawnością wyekspozowaną jako kategoria przyciągająca uwagę czytelników, poprzez odwoływanie się do ich emocji, uczuć, uprzedzeń i stereotypów.

Bibliografia

- Auslander G., Gold N. 1999. „Media reports on disability: A binational comparison of types and causes of disability as reported in major newspapers”. *Disability and Rehabilitation* nr 21(9). 420–431.
- Barnes C. 1992. *Disabling Imagery and the Media. An Exploration of the Principles for Media Representations of Disabled People. The First in a Series of Reports*. Halifax.

---

³² „Jeżdżą z niewidomymi na tandemach”, <http://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/krakow/wolontariusze-z-bochni-jezdza-z-niewidomymi-na-rowerach/1x4ttq1>.

³³ „Nie uzalajmy się nad para olimpijczykami”, <http://wyborcza.pl/AkcjeSpecjalne/1,157709,20711384,nie-uzalajmy-sie-nad-paraolimpijczykami.html>.

- Barnes C. 1991. "Discrimination: disabled people and media". *Contact* nr 70. 45–48.
- Barnes C., Mercer G. 2008. *Niepełnosprawność*. Warszawa.
- Błęszyńska K. 2001. *Niepełnosprawność a struktura identyfikacji społecznych*. Warszawa.
- Clogston J.S. 1990. *Disability coverage in 16 newspapers*. Louisville.
- Clogston J.S. 1993. Changes in coverage patterns of disability issues in three major American newspapers, 1976–1991. Paper presented to the Association of Education in Journalism and Mass Communication. Kansas City.
- Entman R.M. 1993. "Framing: toward clarification of a fractured paradigm". *Journal of Communication* nr 43(4). 51–58.
- Franczak K. 2014. „Perspektywa framing analysis – oferta analityczna dla badań nad dyskursem?”. *Przegląd Socjologiczny* nr 63(3). 135–156.
- McPherson G., O'Donnell H., McGillivray D., Misener L. 2016. "Elite athletes or superstars? Media representation of para-athletes at the Glasgow 2014". *Commonwealth Games, Disability & Society* nr 31(5). 659–675.
- Goggin G., Newell C. 2000. "Crippling Paralympics? Media, disability, and Olympism". *Media International Australia* nr 97. 71–83.
- Golden A. 2003. "An analysis of the dissimilar coverage of the 2002 Olympics and Paralympics: Frenzied pack journalism versus the empty press room". *Disability Studies Quarterly* nr 23(3/4). <http://dsq-sds.org/article/view/437/614> (dostęp: 18.07.2017).
- GUS 2013. *Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna. Część I. Ludność*. Warszawa.
- GUS. 2016. *Stan zdrowia ludności Polski w 2014 r.* Warszawa.
- Haller B. 1999. "How the News Frames Disability: Print Media Coverage of the Americans with Disabilities Act". *Research in Social Science and Disability*. JAI Press nr 1. 55–83.
- Haller B. 2000. If they limp, they lead? News representations and the hierarchy of disability images. W *Handbook of communication and people with disabilities: Research and application*. D. Braithwaite, T. Thompson (red.). Mahwah, New Jersey. 273–288.
- Haller B., Zhang L. 2014. "Stigma or Empowerment? What Do Disabled People Say About Their Representation In News and Entertainment Media?". *Review of Disability Studies: An International Journal* nr 9(4). 19–34.
- Hodges C.E.M., Scullion R., Jackson I. 2015. "From Awww to Awe Factor: UK Audience Meaning-Making of the 2012 Paralympics as Mediated Spectacle". *Journal of Popular Television* nr 3(2). 195–211.
- Howe D. 2008. "From Inside the Newsroom: Paralympic Media and the «Production» of Elite Disability". *International Review for the Sociology of Sport* nr 43(2). 135–150.
- Hulek A. 1991. Rola środków masowego przekazu w rehabilitacji inwalidów. W *Środki masowego przekazu a człowiek niepełnosprawny. Materiały Międzynarodowego Sympozjum TWK*. Warszawa 23–25 września 1987. A. Gustavsson, E. Zakrzewska-Manterys (red.). Warszawa, s. 17–22.
- Klimkiewicz B. 2003. *Mniejszości narodowe w sferze publicznej. Reprezentacje, praktyki i regulacje medialne*. Kraków.
- Łaciak B. 2013. *Kwestie społeczne w polskich serialach obyczajowych – prezentacje i odbiór. Analiza socjologiczna*. Warszawa.

- McCombs M., Ghanem S. 2001. The Convergence of Agenda Setting and Framing. W *Framing public life. Perspectives in Media and our Understanding of the Social World*. S.D. Reese, O.H. Gandy Jr, A.E. Grant (red.). New Jersey–London. 67–82.
- McCombs M. 2008. Ustanawianie agendy. Media masowe i opinia publiczna. Kraków.
- Mitchell L.R. 1989. "Beyond the Supercrip syndrome". *The Quill* 77(10). 18–23.
- Niedbalski J. 2015. „Sport osób niepełnosprawnych w przekazie i dyskursie medialnym w Polsce”. *Przegląd Socjologii Jakościowej* nr 11(2). 130–159.
- Ostrowska A. 1997. Postawy społeczeństwa polskiego w stosunku do osób niepełnosprawnych. W *Upośledzenie w społecznym zwierciadle*. A. Gustavsson, E. Zakrzewska-Manterys (red.). Warszawa. 83–86.
- Peers D. 2009. "(Dis) empowering Paralympic histories: absent athletes and disabling discourses". *Disability & Society* nr 24(5). 653–665.
- Pluwak A. 2009. „Geneza i ewolucja pojęcia framing w naukach społecznych”. *Global Media Journal* nr 1(5). 49–79. <http://www.globalmediajournal.collegium.edu.pl/artykuly/wiosna-2009/pluwak-geneza-i-ewolucja-pojecia-framing.pdf> (dostęp: 18.07.2017).
- Polskie Badania Czytelnictwa. 2017. <http://www.pbc.pl/rynek-prasowy/raporty-pbc/dzienniki/> (dostęp: 3.07.2017).
- CBOS. (2007). Postawy wobec osób niepełnosprawnych. Komunikat z badań. Warszawa.
- Power D. 2007. "Disability in the News: The Australian Press 2004–2005". *Comunicación e Ciudadanía* nr 1. 251–262.
- Prasa dla niepełnosprawnych – niepełnosprawni w prasie [prezentacja]. 2012. 7–14.09, Czerńhów. tewp.org.pl/projekty/dziennikarska-szkola-nadziei,24/bazaplikow/18 (dostęp: 18.07.2017).
- Ross K. 2003. 'All Ears: Radio, Reception and Discourses of Disability'. W *Critical Readings: Media and Audiences, Maidenhead*. V. Nightingale, K. Ross (red.), Berkshire. 131–144.
- Rozmus P. 2012. „Odmienność odbita w ekranach. Konstruowanie obrazu niepełnosprawności poprzez kampanie społeczne i telewizję”. *Palimpsest* nr 2, s. 103–118.
- Ruś I. 2007. Wizerunek osób z ograniczoną sprawnością w mediach. W *Osoby z ograniczoną sprawnością na rynku pracy*. A. Brzezińska, Z. Woźniak, K. Maj (red.). Warszawa. 137–141.
- Schell L.A., Duncan M.C. 1999. "A content analysis of CBS's coverage of the 1996 Paralympic Games". *Adapted Physical Activity Quarterly* nr 16 (1). 27–47.
- Smith A., Thomas N. 2005. "The «inclusion» of elite athletes with disabilities in the 2002 Manchester Commonwealth Games: An exploratory analysis of British newspaper coverage". *Sport, Education & Society* nr 10(1). 49–67.
- Tankard J.W. i in. 1991. Media frames: Approaches to conceptualization and measurement. Paper presented in Boston. MA.
- Thomas N., Smith A. 2003. "Preoccupied with able-bodiedness? An analysis of the British media coverage of the 2000 Paralympic Games". *Adapted Physical Activity Quarterly* nr 20(2). 166–181.
- Tokarski R. 2006. „Pola znaczeniowe i ramy interpretacyjne – dwa spojrzenia na język”. *LingVaria* nr I(1). 35–46.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2011 r. nr 127, poz. 721 ze zm.).

Streszczenie

W mediach masowych dominują zazwyczaj dwa, skrajnie różne, wizerunki osób niepełnosprawnych – jako osób potrzebujących pomocy albo jako bohaterów dokonujących niezwykłych czynów („superkaleka”). W artykule zastosowano analizę ramowania (*framing analysis*) artykułów prasowych, związanych z problematyką niepełnosprawności, pochodzących z dwóch najchętniej czytanych polskich dzienników – „Faktu” oraz „Gazety Wyborczej”. Celem badania była weryfikacja tezy o dominacji dwóch ram interpretacyjnych – osoby niepełnosprawnej jako *ofiary* lub *bohatera* i sprawdzenie, czy istnieją rozbieżności w przedstawianiu osób niepełnosprawnych w ww. tytułach prasowych.

Helpless victims and brave heroes: the image of disabled people in Polish press**Abstract**

There are two dominant ways of portraying disabled people in the media – either as people needing help or heroes achieving the extraordinary ('super-crips'). The article uses framing analysis in order to examine disability-related texts from two most-read Polish daily papers – “Fakt” and “Gazeta Wyborcza”. The aim of the study was to determine whether the two frames: disabled person as a helpless victim or a ‘super-crip’ are still the dominant ways of portraying disability and if there are any discrepancies in this respect between the two newspapers.

Słowa kluczowe: osoby niepełnosprawne, *framing analysis*, wizerunek, prasa

Keywords: disabled people, framing analysis, image, press

Monika Struck-Peregończyk – doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, specjalność: polityka społeczna, adiunkt w Zakładzie Polityki Publicznej Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół polityki społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji osób niepełnosprawnych, ich aktywności zawodowej i szans edukacyjnych.

Iwona Leonowicz-Bukała – doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, adiunkt w Katedrze Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół problematyki współczesnych migracji i mediów etnicznych w Europie Zachodniej oraz relacji migracje/Internet.